

УДК 374.7

Олена Самодумська,
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри освіти та
управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

ЗМІСТОВА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

У статті обґрунтовано особливості змістової складової сучасної неформальної освіти дорослих з урахуванням системного, порівняльного і компетентнісного підходів.

Схарактеризовано зміст неформальної освіти дорослих на теоретичному, нормативно-правовому та методичному рівнях. Проаналізовано понятійний тезаурус змісту загальної середньої, вищої, професійно-технічної, освіти дорослих, виявлено відмінні особливості змісту неформальної освіти дорослих. Розкрито якісну складову змісту неформальної освіти дорослих через виокремлення основних груп: пізнавальна, соціальна, лінгвістична, технологічна, цифрова, підприємницька, загальнокультурна, здоров'язбережувальна.

Ключові слова: *зміст освіти, зміст освіти дорослих, зміст неформальної освіти дорослих, системний підхід, порівняльний підхід, компетентнісний підхід.*

The phenomenon of rapid expansion of non-formal adult education services in the educational space has identified the need for the introduction of the scientific term «non-formal adult education» in circulation of modern pedagogical science. The purpose of the article is to substantiate the features of the content component of modern non-formal adult education taking into account the system, comparative and competence approaches.

The system approach allowed to characterize the content of non-formal adult education at theoretical, regulatory and methodological levels.

Features of the content component of non-formal adult education at the theoretical level have provided educational activities carried out outside the official (formal) system; conditionality goals and needs of society and the individual; delineation of elements, the selection of which is not applied to the system of clear scientific requirements; inclusion of new achievements, often not only firmly established in the science of facts and theories; the structure is in a state of refinement. At the regulatory and legal level, the content of non-formal adult education is defined by the Law of Ukraine «About education»; it is not

regulated and is not limited to educational standards of various subordination. At the methodological level, non-formal adult education is distinguished by a variety of copyright submitted parts of its content in accordance with academic disciplines, plans, programs or educational material.

As a result of the comparative approach, the conceptual thesaurus of the content of general secondary, higher, professional, adult education have been analyzed, and the distinctive features of the content of non-formal adult education have been revealed.

Competence-based approach allowed to reveal the qualitative component of the content of non-formal adult education through the allocation of the main groups: cognitive, social, linguistic, technological, digital, business, general cultural, health protection.

Keywords: *content of education, content of adult education, content of non-formal adult education, systematic approach, comparative approach, competence approach.*

Сучасні глобальні і національні зміни змушують дорослу аудиторію навчатися повсякчас. Прискорення процесів оновлення інформації, постійні природження, інтеграція і диференціація наукових знань, швидка поява нових і зникання багатьох старих професій – ці та інші процеси вплинули на зміст і структуру освітніх запитів дорослих. Найбільш динамічно і повно відповіді на ці запити сьогодні дає неформальна освіта дорослих.

Феномен стрімкого поширення послуг неформальної освіти дорослих в українському освітньому просторі окреслив потребу впровадження наукового терміну «неформальна освіта дорослих» в обіг сучасної педагогічної науки. Значна різноманітність освітніх тематик, які пропонують неформальні організації різних форм власності і підпорядкування, обумовила необхідність наукового осмислення й аналізу змісту неформальної освіти дорослих в українському освітньому просторі.

Науковцями приділена значна увага питанням змісту освіти – у площині змісту початкової, середньої, професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти: Н. Волкова, В. Галузинський, М. Євтух, Н. Мойсеюк, Є. Рапацевіч, О. Савченко, М. Фіцула та інш. Проблеми обґрунтування окремих питань змісту української освіти дорослих, у тому числі неформальної, присвячено праці О. Аніщенко, В. Андрущенко, С. Архіпової, Л. Лук'янової, Т. Сорочан, Т. Сущенко та ін. Вважаємо актуальним розглянути окреслену проблему з урахуванням різних підходів.

Метою цієї статті є обґрунтувати особливості змістової складової сучасної неформальної освіти дорослих з урахуванням системного, порівняльного і компетентнісного підходів.

Неформальна українська освіта сьогодні є потужним динамічним простором, який швидко розвивається і спрямовано відповідає на запити дорослих щодо їхнього особистісного і професійного розвитку. Ми розуміємо неформальну освіту дорослих як освітню діяльність, здійснювану за рамками офіційної (формальної) системи, розраховану на вмотивованих до навчання дорослих, що проводиться за освітніми програмами і темами, у визначені терміни, відповідає цілям навчання дорослих, забезпечує особистісний, професійний, соціальний значущий результат.

Мінливість соціально-економічних умов впливає на зміну підходів до сутності змісту усіх видів освіти – загальної середньої, вищої, професійно-технічної, освіти дорослих. Як вважає Є. Рапацевіч, зміст освіти має історичний характер, змінюється під впливом вимог життя, виробництва й рівня розвитку наукового знання [6, с. 377–378]. Джерелом змісту освіти, за Б. Бим-Бадом, є соціальний досвід людства, закріплений в матеріальній та духовній культурі. Кожна епоха наповнює культуру новим, тільки їй властивим змістом, що відповідає потребам і завданням суспільства [7, с. 266]. Зміст освіти дорослих на кожному етапі суспільного буття, за Л. Лук'яноюю і О. Аніщенко, залежить від рівня розвитку науки та економіки, специфіки системи освіти країни, відведеного на освіту часу, теоретичного і практичного значення окремих галузей науки в загальній системі людських знань, завдань суспільства і держави у галузі політики, економіки і виховання (соціального замовлення для системи народної освіти) [3, с. 39–40].

Згідно з теорією змісту освіти на основі аналізу соціального досвіду, індивід стає особистістю у процесі оволодіння змістом соціального досвіду. За І. Я. Лернером, В. В. Краєвським, М. Н. Скаткіним зміст освіти налічує такі елементи: система знань про природу, суспільство, мислення, техніку, способи діяльності; система умінь і навичок, тобто набутий досвід здійснення вже відомих суспільству способів діяльності як інтелектуального, так і практичного характеру; досвід творчої діяльності, покликаний забезпечити готовність до творчого перетворення дійсності; досвід і норми емоційно-вольового ставлення до світу, один до одного, які є умовами формування системи цінностей, духовної сфери особистості [1].

Більшість сучасних трактувань педагогами-науковцями (Б. Бим-Бад, Н. Волкова, І. Ісаєв, А. Кузьминський, В. Омеляненко, О. Савченко, В. Сластьонін, М. Фіцула, І. Харламов Є. Шиянов та ін.) загального змісту освіти збігаються до розуміння його як відображення всіх елементів соціального досвіду людства у вигляді системи наукових знань, практичних умінь і навичок, способів навчальної (і творчої) діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до світу, засвоєння й набуття яких забезпечує розвиток особистості. Зміст *загальної* освіти уможливорює

участь людини у соціальній, непрофесійній діяльності, формує світогляд особистості, систему цінностей та ідеалів, що обумовлюють громадянську позицію, ставлення особистості до світу і визначення свого місця в ньому. Зміст *спеціальної* освіти забезпечує людину знаннями і вміннями в конкретній галузі діяльності [7, с. 266].

За Л. Лук'яноюю і О Аніщенко, змістом освіти дорослих є система наукових знань, практичних умінь і навичок, способів діяльності, ідей і відповідної поведінки, якими має оволодіти дорослий учень у процесі навчання; спеціально виокремлена і визнана суспільством система елементів об'єктивного досвіду людства, засвоєння якої необхідне для успішної діяльності у певній галузі; обумовлені цілями і потребами суспільства вимоги до системи знань, умінь і навичок, світогляду, громадських і професійних якостей фахівця, що формуються у процесі андрагогічно орієнтованого навчання із урахуванням перспектив розвитку науки, техніки, технологій і культури [3, с. 39].

У сучасній дидактиці існує кілька рівнів розгляду і формування змісту освіти. На *теоретичному рівні* зміст освіти фіксується через узагальнене системне виявлення його складу (елементів), структури і функцій переданого соціального досвіду в педагогічній інтерпретації. На *нормативно-правовому рівні* зміст освіти регламентується і обмежується освітніми стандартами різного підпорядкування – відповідно виду, ступенів навчання і кваліфікацій. На *методичному рівні* представлені певні частини змісту освіти відповідно *навчальних предметів/дисциплін, планів, програм або навчального матеріалу*. На цьому рівні зміст освіти має специфічні функції і конкретні обмеження, де фіксовані в програмах, навчальних підручниках і посібниках елементи змісту освіти підлягають засвоєнню і контролю якості.

Отже, зміст освіти зазвичай є окресленою системою, частиною узагальненого досвіду людства, до відбору яких розроблена система наукових вимог. Однією з них є вимога побудови на чітких наукових основах, серед яких: включення в зміст тільки твердо ustalених у науці фактів і теоретичних положень; відповідність сучасному стану науки і включення тільки новітніх досягнень; чіткість висновків щодо питань розвитку природи і суспільства. На кожному етапі розвитку державою також, відповідно змінених потреб і завдань суспільства, висувуються вимоги до змісту освіти через встановлення стандартів і регулювання змісту відповідно: цілей розвитку держави; логіці і системі науки; покращення загальної та професійної культури; розвитку кадрового потенціалу тощо.

Так, *зміст загальної середньої освіти* окреслений Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, вимогами до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувача

загальної середньої освіти відповідного рівня. Новий зміст загальної середньої освіти Нової української школи, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації особистості в суспільстві [5]. У рамках запровадження компетентнісного підходу в умовах децентралізації на державному рівні управління будуть визначатися нові стандарти початкової, базової і профільної середньої освіти, заплановано створення нової системи моніторингу якості освіти.

Зміст професійно-технічної освіти зумовлюється суспільними вимогами до рівня кваліфікації робітничих кадрів і визначається державними стандартами професійно-технічної освіти з кожної професії для підготовки кваліфікованих робітників, зазначених у державному переліку професій [2, с. 324]. Відбір змісту професійно-технічної освіти здійснюється з урахуванням галузевих напрямів, що потребує постійного системного аналізу виробництва, перспектив його розвитку, відбору, вивчення, узагальнення та використання наук, й виробничо-технологічної інформації про нові матеріали, технології у різних галузях промисловості, сільського господарства та сфери послуг.

Вимоги до *змісту вищої освіти* висвітлені в галузевих освітньо-кваліфікаційних характеристиках стандартів освіти, основою для формування яких слугує вибрана модель фахівця. Стандарти змісту вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно Національної рамки кваліфікацій. Стандарти вищої освіти визначають вимоги до освітньо-професійних програм за кожною спеціальністю, розробки навчальних планів, які в свою чергу, визначають перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять тощо.

Зміст освіти дорослих визначається її спрямуванням на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки. У *змісті освіти дорослих* як складової освіти впродовж життя, як вказано у «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні», виокремлюють три основні компоненти: навчання грамотності в широкому сенсі (функціональна, соціальна, комп'ютерна тощо); професійне навчання (професійна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації (job qualification); загальнокультурна додаткова освіта, не пов'язана із трудовою діяльністю (life qualification) [4, с. 129].

Отже, головним чинником, що діє при конструюванні змісту освіти, є потреби суспільства і цілі, які воно ставить перед навчанням. *Метою освіти* відповідно Закону України «Про освіту» є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і

необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян..., підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [8].

Зміст неформальної освіти дорослих перш за все орієнтований на забезпечення самовизначення особистості дорослого, створення умов для його особистісної і професійної реалізації, і тим самим для розвитку суспільства, зміцнення та вдосконалення правової держави, забезпечення адекватного світовому рівню загальної та професійної культури дорослих, формування адекватної сучасному рівню знань картину світу, інтегрування дорослих в національну та світову культуру, вдосконалення і відтворення кадрового потенціалу суспільства тощо.

Неформальну освіту дорослих відрізняє її неофіційний характер – «позбавлена офіційності, не має офіційного значення, напівофіційна», і відсутність стандартизації її змісту. Водночас, неформальна освіта є офіційним видом освіти, визнаним П. 1 Ст. 8 Законом України «Про освіту». У П. 3 Ст. 8 Закону України «Про освіту» *неформальною* названа «освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присудженням професійних та/або часткових освітніх кваліфікацій» [9]. Феномен неформальної освіти дорослих як педагогічної категорії полягає у тому, що тривалий час це явище залишалося об'єктом чуттєвого пізнання, який довелося сприйняти виходячи з досвіду його існування, на противагу ноумену, що осягається розумом і становить основу інтелектуального споглядання. Сьогодні неформальна освіта дорослих зазнає істотних концептуальних змін, стає передумовою забезпечення інноваційного освоєння нового досвіду.

Наукова освіта необхідна, але є недостатньою, як вважає Бін-Бад. «Наука морально нейтральна. Вона безсила, як свідчить досвід, задовольнити потребу людини у вищій етичній правді. Внутрішній душевний світ як абсолютний імператив соціального світу набувається людиною до науки, поза нею і іноді всупереч їй. Сказане не означає, що людям нового тисячоліття не знадобляться колосальні досягнення людства в області вивчення наук. Однак вивчення тільки нині існуючих наук недостатнє: не сформувалася наука про життя, немає науки про людину. За інших рівних умов швидкість і продуктивність людського розуму залежать від стану здоров'я, настрою і самопочуття конкретної особистості» [7].

Неформальну освіту дорослих у сучасних соціально-економічних умовах, що склалися, відрізняє те, що вона орієнтується на формування конкурентного фахівця, здатного до успішної життєдіяльності в умовах постійних змін. Дорослий, з точки зору теорій людського капіталу й людського розвитку, стає власним активом – матеріальним або нематеріальним, і сам обирає якими компетентностями потрібно

оволодіти, щоб бути затребуваним фахівцем у мінливому соціальному і професійному середовищі задля отримання заохочень або дивідендів у вигляді високої зарплати, кар'єрного зростання, зміни соціального статусу, інших бонусів. Тому нами зміст неформальної освіти дорослих розглядається з точки зору компетентнісного підходу.

Європейський та український виміри, які проголошені у проаналізованих нами нормативно-правових документах, спрямовані на необхідність розвитку компетентностей протягом життя в широких областях знань, де всі вони є міждисциплінарними, загальними, базовими, основними, широкими, інтегральними, соціальними тощо. Поширеним і загальноприйнятим в освітньому семантичному полі є поділ усіх компетентностей на дві великі групи: ключові (загальні) компетентності (key (generic) competences, transferable skills) та предметно-спеціальні (фахові) компетентності (subject-specific (professional) competences).

Аналіз досліджень зарубіжних (Р. Бадер, Е. Зеєр, І. Зімня, Д. Мертенс, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, Л. Петровська, Дж. Равен, В. Серіков, Г. Селевко, Р. Уайт, Н. Хомський, А. Хуторської, Н. Шаблігіна, А. Шелтон, Е. Шорт та ін.) та вітчизняних вчених (Н. Бібік, Г. Данилова, В. Захарченко, І. Зязюн, В. Луговий, О. Овчарук, О. Пометун, В. Радкевич, Ю. Рашкевич, О. Савченко, Т. Сорочан, Т. Сущенко, Ж. Таланова, І. Тараненко та ін.) дозволив зробити висновки про відсутність уніфікації розуміння ключових компетентностей дорослих в українській освіті дорослих, зокрема неформальній.

Ключові освітні компетентності дорослих розглядаємо як сукупність знань, вмінь, навичок, а також здібностей і якостей особистості, яка має універсальний, не прив'язаний до предметно-спеціальної або професійно-фахової області, характер. Розвиток ключових освітніх компетентностей гарантуватиме дорослим можливість самостійно і гнучко застосовувати в різноманітних контекстах елементи набутих знань і вмінь, ефективно виявляти відповідні фаху сучасні життєві навички, постійну особистісну і професійну реалізацію, активність і мобільність участі в суспільному та економічному житті суспільства.

З точки зору компетентнісного підходу складовими змісту неформальної освіти дорослих нами визначено такі групи основних тематик: пізнавальна; соціальна; лінгвістична; технологічна; цифрова; підприємницька; загальнокультурна; здоров'язбережувальна.

Аналіз різноманіття освітніх тематик, які пропонують суб'єкти неформальної освіти, показав, що джерелом змісту неформальної освіти дорослих є потужний соціальний і духовний досвід людства, який виявляється, дякуючи запитам і потребам дорослого населення. Часто тематика неформальної освіти є спеціально виокремленою, але «не визнаною суспільством» частиною об'єктивного досвіду людства,

засвоєння якої необхідне для успішної діяльності у певній галузі чи для особистісного розвитку людини.

Отже, особливостями змістової складової неформальної освіти дорослих на *теоретичному рівні* є такі: забезпечує освітню діяльність, здійснювану за рамками офіційної (формальної) системи; обумовлений цілями і потребами суспільства і окремої особистості; окреслений система елементів; є частиною узагальненого досвіду людства; до відбору елементів не застосовується система наукових вимог; включені не тільки твердо усталені в науці факти і теорії; часто включає найновітніші досягнення; надає різноманітність висновків щодо питань розвитку природи і суспільства; структура знаходиться у стані доопрацювання.

На *нормативно-правовому рівні* зміст неформальної освіти дорослих визначений Законом України «Про освіту»; не регламентується і не обмежується освітніми стандартами різного підпорядкування.

Оскільки неформальна освіта дорослих забезпечує освітню діяльність, здійснювану за рамками офіційної системи, розраховану на вмотивованих до навчання дорослих – на *методичному рівні*, із врахуванням компетентнісного підходу, її зміст представлений такими групами тематик: пізнавальна; соціальна; лінгвістична; технологічна; цифрова; підприємницька; загальнокультурна; здоров'язбережувальна. Різноманіття існуючих освітніх тематик можна розподілити по названих групах у залежності від цілей навчання дорослих і очікуваного особистісного, професійного і соціально значущого результату. Такі результати можуть бути забезпечені за умов, якщо навчання проводиться за розробленими програмами і темами, у визначені терміни.

Застосування системного, порівняльного і компетентнісного підходів дозволило обґрунтувати основні особливості змістової складової сучасної неформальної освіти дорослих: охарактеризувати її зміст на теоретичному, нормативно-правовому та методичному рівнях; проаналізувати понятійний тезаурус змісту загальної середньої, вищої, професійно-технічної, освіти дорослих і виявити відмінні особливості змісту неформальної освіти дорослих; розкрити якісну складову змісту неформальної освіти дорослих через виокремлення груп основних тематик. Перспективою подальшого дослідження є експертна діагностика існуючих послуг на ринку неформальної освіти дорослих на предмет їх теоретичного і методичного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Краевский В. В., Лернер И. Я., Скаткин М. Н. и др. Дидактика средней школы: некоторые проблемы современной дидактики: учеб. пособие по спецкурсу для пед. ин-тов / под ред. М. Н. Скаткина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Просвещение, 1982. 319 с.

2. Енциклопедія освіти / акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Лук'янова Л. Б., Аніщенко О. В. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / авт.-упор. Лук'янова Л. Б., Аніщенко О. В. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. 108 с.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczersziya.pdf> (дата звернення 12. 09. 2018)
6. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск: Современное слово, 2005. 720 с.
7. Педагогический энциклопедический словарь / ред. кол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др.; гл. ред. Б. М. Бим-Бад. Москва: Большая рос. энцикл., 2002. 528 с.
8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення 10. 09. 2018)